

به نام خدا

حمایت از منابع طبیعی در ایران؛ از جرم انگاری تا پیشگیری و نظارت بر اجرای قوانین

مولفان :

محمد جواد محمدی

کمیل محمدی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۵)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

chaponashr.ir

iran-journals.com

سرشناسه : محمدی ، محمد جواد ، ۱۳۶۹
عنوان و نام پدیدآورگان: حمایت از منابع طبیعی در ایران؛ از جرم انگاری تا پیشگیری و نظارت
بر اجرای قوانین / مولفان: محمد جواد محمدی ، کامیل محمدی
مشخصات نشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۵.
مشخصات ظاهری : ۲۶۴ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۵۴۳-۲
شناسه افزوده : محمدی ، کامیل ، ۱۳۶۵
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : حمایت از منابع طبیعی در ایران- جرم انگاری - اجرای قوانین
رده بندی کنگره : TP ۹۸۳
رده بندی دیویی : ۶۶۸/۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۱۳۶۹۸۴۵۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

نام کتاب : حمایت از منابع طبیعی در ایران؛ از جرم انگاری تا پیشگیری و نظارت بر اجرای قوانین
مولفان : محمد جواد محمدی - کامیل محمدی
ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: الهام غفاری
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۴۰۵
چاپ : زبرجد
قیمت : ۴۵۰۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۵۴۳-۲
تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست

پیشگفتار	۹
مقدمه	۱۳
فصل اول	۱۷
مبانی حقوقی و مفهومی حمایت از منابع طبیعی	۱۷
مفهوم منابع طبیعی و جایگاه آن در نظام حقوقی ایران	۲۲
مبانی حقوقی مالکیت و مدیریت منابع طبیعی	۲۸
اصول حقوقی حاکم بر حفاظت از جنگل‌ها، مراتع و اراضی ملی	۳۴
جایگاه منافع عمومی و حقوق نسل‌های آینده در حمایت از منابع طبیعی	۴۰
فصل دوم	۴۷
نظام حقوقی منابع طبیعی در ایران	۴۷
سیر تحول قوانین و مقررات مربوط به منابع طبیعی در ایران	۵۴
بررسی قوانین مربوط به ملی‌شدن جنگل‌ها و مراتع	۵۹
صلاحیت و وظایف دستگاه‌های متولی منابع طبیعی	۶۴
چالش‌های هماهنگی میان نهادهای اجرایی، قضایی و نظارتی	۶۸
فصل سوم	۷۳
جرم‌انگاری تعرض و تخریب منابع طبیعی	۷۳
مبانی جرم‌انگاری جرایم علیه منابع طبیعی	۷۷
انواع جرایم مرتبط با جنگل‌ها، مراتع و اراضی ملی	۸۱
عناصر قانونی، مادی و معنوی جرایم منابع طبیعی	۸۶

مستولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی در تخریب منابع طبیعی	۹۰
فصل چهارم.....	۹۷
تصرف غیرقانونی و تغییر کاربری اراضی	۹۷
مفهوم و مصادیق تصرف عدوانی در اراضی ملی	۱۰۲
تفکیک تصرف، تجاوز، تخریب و تغییر کاربری غیرمجاز	۱۰۶
سازوکارهای قانونی مقابله با زمین‌خواری و کوه‌خواری	۱۱۱
نقش اسناد، نقشه‌ها و سوابق ثبتی در تشخیص مالکیت و تصرف.....	۱۱۵
فصل پنجم	۱۲۱
پیشگیری از جرایم و تخلفات علیه منابع طبیعی.....	۱۲۱
مفهوم و مبانی پیشگیری از جرایم منابع طبیعی	۱۲۵
پیشگیری اجتماعی، فرهنگی و آموزشی از جرایم علیه منابع طبیعی	۱۲۸
پیشگیری وضعی و کاهش فرصت‌های ارتکاب جرم علیه منابع طبیعی	۱۳۱
نقش مشارکت جوامع محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری	۱۳۵
فصل ششم: کشف، شناسایی و مقابله با تخلفات منابع طبیعی	۱۳۹
سازوکارهای شناسایی تخریب و تصرف غیرقانونی منابع طبیعی	۱۴۳
نقش مأموران و ضابطان در کشف جرایم منابع طبیعی	۱۴۷
جمع‌آوری، ثبت و حفظ ادله مربوط به جرایم منابع طبیعی	۱۵۴
فصل هفتم.....	۱۵۹
رسیدگی قضایی به جرایم و دعاوی منابع طبیعی	۱۵۹
صلاحیت مراجع قضایی در رسیدگی به جرایم منابع طبیعی	۱۶۳
فرآیند تشکیل پرونده و تحقیقات مقدماتی	۱۶۶

نقش کارشناسی در تشخیص اراضی ملی، تخریب و تصرف	۱۷۱
چالش‌های اثبات جرم و صدور آرای قضایی در پرونده‌های منابع طبیعی	۱۷۴
فصل هشتم: مجازات‌ها، ضمانت اجراها و اعاده منابع طبیعی	۱۷۹
انواع مجازات‌های قانونی در جرایم منابع طبیعی	۱۸۳
جبران خسارت و مسئولیت مدنی ناشی از تخریب منابع طبیعی	۱۸۷
رفع تصرف، اعاده وضع و بازگرداندن اراضی به وضعیت قانونی	۱۹۲
ارزیابی بازدارندگی مجازات‌ها و ضمانت اجراهای موجود	۱۹۵
فصل نهم	۲۰۱
نظارت بر اجرای قوانین و عملکرد دستگاه‌های مسئول	۲۰۱
مبانی و ضرورت نظارت بر اجرای قوانین منابع طبیعی	۲۰۵
نقش دستگاه‌های نظارتی، قضایی و اجرایی	۲۰۸
نظارت بر عملکرد مأموران و مدیران حوزه منابع طبیعی	۲۱۲
آسیب‌شناسی اجرای قوانین و شناسایی خلأهای نظارتی	۲۱۶
چالش‌ها و مسائل حقوقی در حفاظت از منابع طبیعی	۲۲۰
تشخیص ملی بودن اراضی	۲۲۰
اعتراض به تشخیص ملی بودن اراضی	۲۲۱
اسناد مالکیت معارض	۲۲۲
سابقه احیا و عمران اراضی	۲۲۳
اراضی مستثنیات از منابع ملی	۲۲۴
صلاحیت مراجع اداری و قضایی	۲۲۵

۲۲۷	 نقش کارشناسی در دعاوی و اختلافات منابع طبیعی
۲۲۹	 دقت فنی، بی طرفی و قابلیت بازبینی
۲۲۹	 تغییر کاربری غیرمجاز اراضی
۲۳۱	 رابطه مقررات منابع طبیعی با مقررات ثبت و زمین شهری
۲۳۲	 حمایت از مالک خصوصی در برابر تصمیمات اداری
۲۳۴	 آثار رأی قطعی مراجع قضایی بر سند مالکیت
۲۳۵	 پیشگیری و نظارت بر اجرای قوانین حمایت از منابع طبیعی
۲۳۶	 پیشگیری اجتماعی
۲۳۷	 مشارکت بهره‌برداران و جوامع محلی در حفاظت از منابع طبیعی
۲۳۸	 تقویت معیشت‌های جایگزین و کاهش وابستگی به منابع طبیعی
۲۳۹	 آموزش حقوقی روستاییان و بهره‌برداران
۲۳۹	 نقش مدارس و دانشگاه‌ها در فرهنگ‌سازی و حفاظت از منابع طبیعی
۲۴۰	 پیشگیری وضعی و فناورانه
۲۴۱	 کنترل مسیرهای دسترسی و نقاط آسیب‌پذیر
۲۴۲	 ثبت، شفافیت و نظارت بر مجوزهای بهره‌برداری
۲۴۲	 ایجاد و توسعه سامانه‌های گزارش‌دهی تخلفات
۲۴۴	 پیشگیری کیفری و نظارت بر اجرای قانون
۲۴۴	 افزایش هزینه ارتکاب تخلف و جرم
۲۴۵	 افزایش قطعیت و احتمال کشف تخلفات
۲۴۵	 تسریع در فرآیند رسیدگی به تخلفات و جرایم
۲۴۶	 تناسب مجازات با نوع و میزان آسیب به منابع طبیعی

۲۴۷	اجرای واقعی و مؤثر احکام
۲۴۷	پیشگیری از تکرار جرم و تخلف
۲۴۸	ارزیابی و نظارت مستمر بر اجرای قوانین حمایت از منابع طبیعی
۲۴۹	نتیجه‌گیری
۲۵۹	منابع

پیشگفتار

منابع طبیعی، به عنوان یکی از بنیادی‌ترین سرمایه‌های سرزمینی و پشتوانه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی هر کشور، نقشی تعیین‌کننده در تداوم حیات، رفاه عمومی و امنیت نسل‌های حاضر و آینده دارند. جنگل‌ها، مراتع، اراضی ملی، کوهستان‌ها، منابع آب و سایر عرصه‌های طبیعی، تنها مجموعه‌ای از عناصر موجود در طبیعت نیستند، بلکه بخشی از سرمایه عمومی جامعه به شمار می‌روند که بهره‌برداری صحیح، حفاظت مستمر و مدیریت مسئولانه آن‌ها، شرط اساسی توسعه پایدار و حفظ تعادل میان نیازهای انسانی و ظرفیت‌های طبیعی سرزمین است. در ایران، اهمیت این موضوع به دلیل شرایط اقلیمی خاص، محدودیت منابع آب، گسترش پدیده بیابان‌زایی، کاهش پوشش گیاهی، تخریب جنگل‌ها، چرای بی‌رویه، تغییر کاربری اراضی، تصرف اراضی ملی، آتش‌سوزی و بهره‌برداری‌های غیرمجاز، دوچندان شده است. استمرار چنین روندهایی نه تنها موجب کاهش توان زیست‌بومی سرزمین می‌شود، بلکه آثار اقتصادی، اجتماعی و حتی امنیتی گسترده‌ای به همراه دارد و می‌تواند حقوق نسل‌های آینده را نیز با محدودیت جدی مواجه سازد.

حمایت از منابع طبیعی از این منظر، صرفاً یک وظیفه اداری یا زیست‌محیطی نیست، بلکه موضوعی چندبعدی است که حقوق، سیاست‌گذاری عمومی، مدیریت سرزمین، اقتصاد، فرهنگ و نظام قضایی را به یکدیگر پیوند می‌دهد. هرگاه منابع طبیعی در معرض تصرف، تخریب، بهره‌برداری غیرمجاز یا تغییر کاربری قرار می‌گیرند، صرفاً یک عرصه طبیعی آسیب نمی‌بیند، بلکه منافع عمومی و حقوق متعلق به جامعه نیز مورد تعرض قرار می‌گیرد. از این رو، نظام حقوقی باید بتواند در کنار تعیین حدود بهره‌برداری مشروع از منابع طبیعی، رفتارهای زیان‌بار را شناسایی، ممنوع و در موارد لازم جرم‌انگاری کند و برای آن‌ها ضمانت اجرای مؤثر در نظر بگیرد. با این حال، تجربه نشان داده است که جرم‌انگاری به تنهایی قادر به حل مشکلات منابع طبیعی نیست و مقابله مؤثر با تخریب و تصرف غیرقانونی، نیازمند مجموعه‌ای هماهنگ از اقدامات پیشگیرانه، نظارتی، آموزشی، اجرایی و قضایی است.

عنوان «حمایت از منابع طبیعی در ایران؛ از جرم‌انگاری تا پیشگیری و نظارت بر اجرای قوانین» بر همین ضرورت استوار است که حفاظت از منابع طبیعی باید از مرحله وضع قانون و تعیین ضمانت اجرا آغاز

شود و تا مرحله اجرای دقیق، نظارت مستمر، پیشگیری از وقوع جرم، کشف تخلف، رسیدگی قضایی و بازگرداندن منابع آسیب‌دیده به وضعیت مطلوب ادامه یابد. در چنین رویکردی، قانون صرفاً مجموعه‌ای از احکام ممنوع‌کننده نخواهد بود، بلکه به ابزاری برای سامان‌دهی روابط میان انسان، دولت، جامعه و منابع طبیعی تبدیل می‌شود. کارآمدی این نظام زمانی تحقق پیدا می‌کند که مقررات روشن، مسئولیت دستگاه‌ها مشخص، فرآیندهای نظارتی شفاف، ضمانت اجراها متناسب و همکاری میان نهادهای مسئول منسجم باشد.

یکی از مسائل مهم در حوزه منابع طبیعی، فاصله میان وجود قانون و اجرای مؤثر قانون است. ممکن است مقررات متعددی برای حمایت از جنگل‌ها، مراتع و اراضی ملی وجود داشته باشد، اما ضعف نظارت، کمبود امکانات، پراکندگی مسئولیت‌ها، پیچیدگی فرآیندهای اداری، تعارض منافع، دشواری تشخیص حدود اراضی ملی و ضعف هماهنگی میان دستگاه‌های اجرایی و قضایی، موجب کاهش اثربخشی مقررات شود؛ بنابراین، بررسی حقوق منابع طبیعی نباید تنها به مطالعه متن قوانین محدود شود؛ بلکه باید فرآیند اجرای قانون، نحوه نظارت بر عملکرد دستگاه‌های مسئول، چگونگی برخورد با متخلفان و میزان تحقق اهداف قانونی نیز موردتوجه قرار گیرد.

ازسوی دیگر، پیشگیری جایگاهی اساسی در سیاست حمایت از منابع طبیعی دارد. هزینه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی ناشی از تخریب منابع طبیعی معمولاً بسیار بیشتر از هزینه‌های پیشگیری از آن است. هنگامی که یک جنگل تخریب می‌شود، یک مرتع از بین می‌رود یا یک عرصه ملی به‌صورت غیرقانونی تغییر کاربری پیدا می‌کند، جبران خسارت واردشده همواره آسان و کامل نیست. برخی آثار تخریب ممکن است در کوتاه‌مدت قابل مشاهده نباشند و پیامدهای آن در بلندمدت آشکار شوند. به همین دلیل، سیاست عمومی باید به‌جای تمرکز صرف بر برخورد پس از وقوع جرم، بر شناسایی عوامل زمینه‌ساز تخریب، کاهش فرصت‌های ارتکاب تخلف، آموزش جوامع محلی، افزایش آگاهی عمومی و تقویت نظارت پیشگیرانه تأکید کند.

مشارکت مردم نیز در این میان اهمیت ویژه‌ای دارد. منابع طبیعی در پهنه وسیعی از کشور قرار گرفته‌اند و نظارت صرفاً دولتی بر تمامی عرصه‌ها، به‌ویژه در مناطق گسترده و دورافتاده، با محدودیت‌های عملی مواجه است. جوامع محلی، بهره‌برداران قانونی، تشکلهای مردمی، شوراهای محلی، نهادهای علمی و آموزشی و رسانه‌ها می‌توانند در شناسایی تخلفات، افزایش آگاهی عمومی و تقویت فرهنگ حفاظت از

طبیعت نقش مؤثری داشته باشند. حمایت از منابع طبیعی زمانی پایدار خواهد بود که مردم خود را در حفاظت از این سرمایه‌ها سهیم بدانند و منافع بلندمدت حفاظت را در برابر منافع کوتاه‌مدت بهره‌برداری غیرمسئولانه درک کنند.

این کتاب باهدف ارائه نگاهی منسجم به ابعاد حقوقی و اجرایی حمایت از منابع طبیعی در ایران تدوین شده است. تلاش شده است مباحث از مبانی مفهومی و حقوقی آغاز شود، سپس به‌نظام قانونی منابع طبیعی، جرم‌انگاری رفتارهای زیان‌بار، تصرف و تغییر کاربری غیرقانونی، پیشگیری از جرایم، کشف و شناسایی تخلفات، رسیدگی قضایی، مجازات و اعاده منابع طبیعی و در نهایت نظارت بر اجرای قوانین و ارائه الگوی جامع حمایت پایدار از منابع طبیعی پرداخته شود. در این مسیر، توجه اصلی بر پیوند میان قانون، پیشگیری، نظارت و اجرا قرار گرفته است؛ زیرا حمایت واقعی از منابع طبیعی زمانی امکان‌پذیر است که این عناصر در قالب یک نظام هماهنگ و هدفمند عمل کنند.

امید است این اثر بتواند برای پژوهشگران، دانشجویان رشته‌های حقوق، مدیریت، محیط‌زیست و منابع طبیعی، مدیران و کارشناسان دستگاه‌های اجرایی، قضات و کارشناسان مرتبط، فعالان اجتماعی و علاقه‌مندان به حفاظت از سرمایه‌های طبیعی کشور، زمینه‌ای برای شناخت بهتر چالش‌های موجود و بررسی راهکارهای اصلاح و تقویت نظام حمایت از منابع طبیعی فراهم آورد. هدف نهایی، صرفاً بررسی جرم و مجازات نیست؛ بلکه حرکت از رویکرد واکنشی به رویکرد پیشگیرانه و از مدیریت پراکنده به حکمرانی هماهنگ منابع طبیعی است؛ رویکردی که در آن قانون، نظارت، پیشگیری، مشارکت عمومی و مسئولیت‌پذیری نهادی در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند تا منابع طبیعی ایران به‌عنوان میراث مشترک جامعه، برای نسل‌های امروز و فردا حفظ و صیانت شوند.

مقدمه

منابع طبیعی هر کشور از مهم‌ترین سرمایه‌های عمومی و زیربنایی آن محسوب می‌شوند و نقش بنیادینی در استمرار حیات، امنیت اقتصادی، سلامت اجتماعی و پایداری زیست‌محیطی ایفا می‌کنند. جنگل‌ها، مراتع، اراضی ملی، کوهستان‌ها، تالاب‌ها، رودخانه‌ها و دیگر عرصه‌های طبیعی، علاوه بر ارزش‌های مستقیم اقتصادی، دارای کارکردهای گسترده‌ای در تنظیم چرخه آب، جلوگیری از فرسایش خاک، حفظ تنوع زیستی، کاهش آثار تغییرات اقلیمی و تأمین نیازهای جوامع انسانی هستند. در واقع، منابع طبیعی بخشی از سرمایه‌ای هستند که بهره‌برداری نادرست از آن‌ها می‌تواند پیامدهایی فراتر از یک خسارت مادی داشته باشد و تعادل اجتماعی و زیست‌محیطی مناطق مختلف را تحت تأثیر قرار دهد. از این‌رو، حفاظت از این منابع را نمی‌توان صرفاً در چارچوب یک وظیفه اداری یا محیط‌زیستی محدود کرد، بلکه باید آن را مسئله‌ای حقوقی، اقتصادی، اجتماعی و حاکمیتی دانست که نیازمند سیاست‌گذاری منسجم و اجرای دقیق مقررات است. ایران به دلیل موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی خاص خود، از جمله کشورهای دارای آسیب‌پذیری قابل‌توجه در زمینه منابع طبیعی است. محدودیت منابع آب، خشکسالی‌های دوره‌ای، کاهش پوشش گیاهی، فرسایش خاک، بیابان‌زایی، آتش‌سوزی جنگل‌ها و مراتع، چرای بیش از ظرفیت، بهره‌برداری غیرمجاز و تغییر کاربری اراضی، بخشی از چالش‌هایی هستند که حفاظت از منابع طبیعی کشور را با دشواری مواجه ساخته‌اند. در کنار عوامل طبیعی، فعالیت‌های انسانی نیز در بسیاری از موارد به تشدید روند تخریب کمک کرده‌اند. تصرف اراضی ملی، ساخت‌وسازهای غیرمجاز، قطع درختان، برداشت غیرقانونی از منابع، ایجاد راه‌ها و تأسیسات بدون رعایت ضوابط و تغییر کاربری عرصه‌های طبیعی، نمونه‌هایی از رفتارهایی هستند که می‌توانند ظرفیت طبیعی سرزمین را کاهش دهند و زمینه ایجاد خسارت‌های بلندمدت را فراهم کنند.

در چنین شرایطی، حقوق به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای تنظیم رفتارهای اجتماعی، نقش ویژه‌ای در حمایت از منابع طبیعی پیدا می‌کند. قانون می‌تواند حدود بهره‌برداری مشروع را تعیین کند، حقوق و تکالیف اشخاص و دستگاه‌های مسئول را مشخص سازد، رفتارهای زیان‌بار را ممنوع کند و برای تخلفات و جرایم، ضمانت اجراهای متناسب در نظر بگیرد. با این حال، صرف وجود قوانین متعدد نمی‌تواند تضمین‌کننده حفاظت مؤثر از منابع طبیعی باشد. آنچه اهمیت اساسی دارد، میزان شفافیت مقررات،

هماهنگی میان قوانین، قابلیت اجرای آن‌ها، دسترسی دستگاه‌های مسئول به امکانات لازم، کیفیت نظارت و میزان جدیت در برخورد با تخلفات است. به همین دلیل، مسئله منابع طبیعی باید هم از منظر «قانون‌گذاری» و هم از منظر «اجرای قانون» مورد بررسی قرار گیرد. جرم‌انگاری یکی از مهم‌ترین ابزارهای حقوق کیفری برای مقابله با رفتارهایی است که ارزش‌ها و منافع اساسی جامعه را تهدید می‌کنند. در حوزه منابع طبیعی نیز برخی رفتارهای مخرب به دلیل شدت آسیب و اهمیت منافع عمومی مورد حمایت، در قلمرو ضمانت اجرای کیفری قرار گرفته‌اند. باین‌حال، جرم‌انگاری باید بر مبنای ضرورت، تناسب و کارآمدی انجام شود. گسترش بی‌ضابطه قلمرو جرم و مجازات، بدون توجه به عوامل اجتماعی و اقتصادی شکل‌گیری تخلفات، لزوماً موجب کاهش جرایم نمی‌شود. در مقابل، جرم‌انگاری هدفمند، همراه با مجازات‌های متناسب و اجرای قطعی و عادلانه قوانین، می‌تواند نقش بازدارنده مهمی داشته باشد؛ بنابراین، بررسی جرایم منابع طبیعی باید علاوه بر شناخت رفتار مجرمانه، عناصر جرم، مسئولیت مرتکب و ضمانت اجرا، به میزان اثربخشی سیاست کیفری نیز توجه داشته باشد. یکی از مهم‌ترین موضوعات در این زمینه، مسئله تصرف غیرقانونی اراضی ملی و تغییر کاربری عرصه‌های طبیعی است. ارزش اقتصادی زمین در بسیاری از مناطق، انگیزه‌هایی برای تصرف، تفکیک، ساخت‌وساز و تغییر کاربری غیرمجاز ایجاد کرده است. پدیده‌هایی مانند زمین‌خواری و تصرف عرصه‌های ملی، علاوه بر ایجاد خسارت مستقیم به منابع طبیعی، موجب تضییع حقوق عمومی، افزایش اختلافات ملکی و ایجاد مشکلات اجتماعی و قضایی می‌شوند. مقابله با این پدیده‌ها نیازمند تشخیص دقیق حدود اراضی ملی، ثبت و مستندسازی مالکیت عمومی، نظارت مستمر بر تغییرات اراضی و واکنش سریع در برابر تصرفات اولیه است؛ زیرا هرچه فاصله زمانی میان آغاز تصرف و مداخله قانونی بیشتر شود، بازگرداندن زمین به وضعیت اولیه دشوارتر خواهد شد.

در کنار جرم‌انگاری، پیشگیری از تخلفات و جرایم منابع طبیعی جایگاه اساسی دارد. پیشگیری به معنای شناسایی عوامل ایجادکننده جرم و کاهش زمینه‌ها و فرصت‌های ارتکاب آن پیش از وقوع یا تکرار رفتار مجرمانه است. در حوزه منابع طبیعی، پیشگیری می‌تواند ابعاد مختلفی داشته باشد. آموزش جوامع محلی، افزایش آگاهی بهره‌برداران، سامان‌دهی بهره‌برداری از مراتع، تعیین دقیق حدود اراضی، تقویت حضور مأموران در عرصه‌ها، پایش مستمر مناطق حساس، استفاده از فناوری‌های نوین برای شناسایی تغییرات و تسریع در رسیدگی به گزارش‌های مردمی، از جمله اقداماتی هستند که می‌توانند احتمال وقوع یا

گسترش تخلفات را کاهش دهند؛ بنابراین، سیاست پیشگیری باید مکمل سیاست کیفری باشد و نباید پس از وقوع جرم و تشکیل پرونده آغاز شود.

نظارت نیز یکی از ارکان اصلی نظام حمایت از منابع طبیعی است. هنگامی که قانون تصویب می‌شود؛ اما سازوکار نظارت بر اجرای آن ضعیف است، میان هدف قانون‌گذار و واقعیت‌های موجود فاصله ایجاد می‌شود. نظارت مؤثر باید مستمر، دقیق، شفاف و مبتنی بر اطلاعات قابل‌اعتماد باشد. همچنین باید مشخص شود که هر دستگاه چه مسئولیتی دارد، حدود اختیارات آن چیست و در صورت کوتاهی یا تخلف، چه سازوکارهایی برای پاسخ‌گویی وجود دارد. نبود هماهنگی میان دستگاه‌های اجرایی، قضایی، ثبتی و نظارتی می‌تواند موجب طولانی‌شدن فرآیند رسیدگی و کاهش اثربخشی اقدامات حفاظتی شود؛ بنابراین، تقویت نظارت و ایجاد هماهنگی نهادی از ضرورت‌های اساسی حمایت از منابع طبیعی به شمار می‌رود. ازسوی دیگر، مسئله منابع طبیعی تنها با اقدامات دولت و دستگاه‌های رسمی قابل حل نیست. مردم و جوامع محلی، به‌عنوان افرادی که به طور مستقیم با بسیاری از عرصه‌های طبیعی ارتباط دارند، می‌توانند نقش مهمی در حفاظت از این سرمایه‌ها داشته باشند. مشارکت مردم در گزارش تخلفات، آموزش عمومی، مراقبت از عرصه‌ها و همکاری در برنامه‌های احیا و بازسازی می‌تواند ظرفیت نظام حفاظتی کشور را افزایش دهد. تجربه نشان می‌دهد هرچه جامعه نسبت به ارزش منابع طبیعی و پیامدهای تخریب آن آگاهی بیشتری داشته باشد، زمینه اجتماعی برای ارتکاب تخلفات کاهش پیدا می‌کند؛ بنابراین، فرهنگ‌سازی و آموزش عمومی باید در کنار اقدامات حقوقی و قضایی موردتوجه قرار گیرد. موضوع مهم دیگر، ضرورت توجه به حقوق نسل‌های آینده است. منابع طبیعی سرمایه‌ای نیستند که متعلق به یک نسل یا یک دوره زمانی خاص باشند. هرگونه تصمیم درباره بهره‌برداری از منابع طبیعی باید با درنظرگرفتن ظرفیت بازسازی و نیازهای آینده صورت گیرد. تخریب یک جنگل، ازبین‌رفتن یک مرتع یا نابودی پوشش گیاهی یک منطقه ممکن است سال‌ها و حتی دهه‌ها زمان نیاز داشته باشد تا جبران شود؛ بنابراین، سیاست‌گذاری در این حوزه باید بر اصل مسئولیت بین‌نسلی استوار باشد و منافع کوتاه‌مدت اقتصادی را در برابر منافع بلندمدت جامعه مورد ارزیابی قرار دهد.

در این میان، کیفیت و کارآمدی نظام قضایی نیز اهمیت فراوانی دارد. رسیدگی سریع و دقیق به جرایم و تخلفات منابع طبیعی، تشخیص صحیح اراضی ملی، استفاده از کارشناسی تخصصی، صدور آرای